

Hasan Azizul Haque

Ujet

Letala priletijo v zgodnjih jutranjih urah, še preden začne ob svitanju pihljati hladen veter. Skozi redke meglice naredijo nekaj krogov in nato izginejo ter se spet vrnejo okrog desetih. Vedno letijo v krogih in ob tem rezko brnijo. Tu pa tam se spustijo zelo nizko in opravljajo prelete v velikih krogih – tako velikih, da včasih izginejo za obzorjem – videti je, kot bi odletela stran, toda kaj hitro so spet nazaj in izkaže se, da v resnici letajo v krogih. Temu bi lahko rekli tudi eliptično kroženje.

Tretji dan, ko je bila ura že skoraj deset, so v daljavi zaslišali bobnenje in nato zagledali letala. Ta so po zgodnjem jutranjem preletu odletela, zdaj pa so bila spet tu – piloti so med tem gotovo spili čaj in si privoščili cigareto, tako da se jim še ni ljubilo odleteti. Zato so delali majhne kroge ter kot muhe še naprej brenčali nad naftnim skladiščem in elektrarno. Kot velikanski sršeni, ki so obtičali na istem mestu.

“Ali bodo bombardirali?” vpraša ravnatelj.

“Ne. Le zakaj bi metali bombe prav sem?” doda profesor Najmul. “Pa saj nas vendar nočejo pobiti. Zakaj bi torej uničevali naše vire?”

“Ali misliš, da te lahko slišijo ob vsem tem obupnem hrupu?” zbadljivo pripomni neki drugi učitelj.

Tistega dne letala niso odletela. Veter je pihal vedno močneje, zato so se ljudje zavili v plete, ogrinjala in odeje – kar koli jim je pač prišlo pod roke; najstarejši so sedeli in skozi svoje sive mreže z motnimi očmi strmeli v letala; veter, ki je začel pihati še močneje, je rezal skozi njihova telesa kot nož skozi lubenico; nič manj nemirni se niso zdeli. Ljudje so še naprej strmeli v letala. Sirene so divje zavijale. Nekaj navdušenih rajakarjev¹

¹ Med osvobodilno vojno leta 1971 so se v Bangladešu (tedanjem Vzhodnem Pakistanu) izoblikovale skupine, ki so podpirale pakistansko oblast. Ena izmed teh so bili rajakarji (op. prev.).

je s svojimi puškami merilo proti letalom – mitraljezi so drdrali; in ko so letala končno odletela, je v zraku še vedno brnelo.

Zadaj je bila cesta nenavadno prazna. Vojska se je začela umikati že prejšnji dan – težki tanki, hrupni kamioni so se pomikali skozi temo. Sprednje luči so imeli najprej prižgane – svetloba je predirala temo, osvetljevala obcestna drevesa, ki so bila videti kot gobavci – blede bela in izsušena. Megla je postajala vedno gostejša in onemogočala prednjim lučem, da bi prodirale skozi temo. Zdelo se je, da so se zaradi prižganih luči motorji preveč naprezali – kaj šele zaradi poganjanja kamionov; izmučeno so tulili, dokler niso luči končno ugasnili in se začeli v temi pomikati naprej. Težke jeklene verige so glasno udarjale – kolesa so rezala v makadamsko cesto, drobila trše kamenje in povzročala tresenje na obeh straneh. Postelja, na kateri je ležal Najmul, se je dvigala in spuščala kot konj na vrtiljaku. Džipi so drveli, kamioni so jih obupano skušali dohiteti. Vračajo se – kdo se vrača – kam? Najmul si je razbijal glavo s tem tako preprostim in hkrati zapletenim vprašanjem. Pakistanska vojska je bila tista, ki se je vračala – umikala. Prispeli so do obmejnega mesta na jugu. Bodo zdaj začeli pobijati ljudi? Kaj bo z nami? Najmul je leže poslušal ropotanje kamionov in žvenket na pločevinasti kolibi. Slišal je rosne kaplje, ki so padale z velikih listov nad njim. Ni bil zaspan; bil je tako prestrašen, da se mu je zdelo, da se v njem gor in dol vozijo velikanski tanki. To se je nadaljevalo vso noč in ko se je začelo daniti, so letala odletela.

Zadnja dva dneva so letala krožila samo trikrat na dan. Tistega dne pa je bila ura že deset in nič ni kazalo, da bodo odletela. Letela so v krogih – najprej so se oddaljila, nato so se nenadoma spet vrnila, še preden so sirene nehale naznanjati konec preplaha. Kaj se dogaja? Ali bodo bombardirali? Ljudje so stali zunaj na cesti, osupli. Lastnik je stopil iz svoje trgovine, ne da bi za sabo zaprl vrata. Trebušast slaščičar si je brezbrizno praskal svoj debeli trebuh. Tudi stranke na tržnici so še naprej zrle proti nebu. Vedno znova so ljudi opozarjali, da med letalskimi napadi ne smejo iz hiš ter da naj se nikoli ne ozirajo proti nebu in naj ne postopajo radovedno po ulicah. Na zahtevo pakistanske vojske so na dvoriščih, vrtovih in igriščih izkopalni jarke. Ljudje pa so zdaj na vse to pozabili – gnetli so se na ulicah, ne da bi se zmenili za jarke, ki so bili videti kot prazni grobovi, katerih dno prekriva črna, gosta voda, globoka kakih osem centimetrov. Če si se nagnil naprej, si lahko v njej videl svojo senco.

Ker so se letala vedno znova prikazala in niso dajala znakov, da bodo odletela, se je Najmulu začelo zdeti, da bo to drugačen dan. Ta misel ga je prešinila že ponoči, ko se je vojska začela umikati. Letala so takrat gotovo iskala svoje cilje. Ko jih je v zgodnjih urah meglenega jutra Najmul zaslišal, je bil še vedno v postelji. Tisto je bil njihov prvi prelet. Kot oddaljen let brenčočih čebel. Zvok se je zdel precej vznemirjen in živčen, kot da bi letala besno nekaj iskala, in ko so priletela (nad Najmulovo glavo), se je zdelo, kot bi se nekdo krohotal. Krohot je počasi ponehal in se spremenil v smešen, toda še vedno nekoliko napet smeh.

Najmul je vstal že zgodaj zjutraj. Ovit v odejo je stopil ven na svež zrak in otrpnil. Misлил je, da je bila vojska – ki se je ponoči premikala kot velikan – zdaj že daleč. Ko pa je odprl vrata, ga je spreletel srh; pred njim – tako rekoč pred njegovim nosom – so stali trije pakistanski vojaki. Njegov nagon ga je skoraj v hipu potegnil nazaj v sobo; njegov pogled pa je zaradi nekega neznanega razloga obtičal na vojaku z rjavimi očmi. Vojak si ga je ogledoval od blizu – tudi druga dva sta se mu približevala.

V tišini so ga opazovali in tudi Najmul je lahko od blizu videl njihove majhne rjave oči, visoka in lepo grajena telesa; prav zares postavni vojaki. Njihovi pogledi niso izžarevali nobene inteligentnosti ali osebnosti. Videti so bili precej neumni in čeprav so bili na zunaj privlačni, so se zdeli strašno neusmiljeni. Najmulu je v hipu postalo jasno, da niti najbolj iskreni človeški rotitvi, najbolj hrepenečemu klicu ali najbolj trpečemu kriku ne bi uspelo razbiti neusmiljenosti, ki je bila globoko zapisana na njihovih obrazih. Ne gre za to, da bi bili ti ljudje kruti, ampak za to, da so izgubili tisto najbolj bistveno, čemur pravimo "človeškost". Najmul ni mogel spregledati, da so bili tudi zelo utrujeni in se niso mogli odločiti, kaj naj storijo. V rokah so mlahavo držali čelade in puške.

Najmul je čakal, kdaj ga bo zadela vroča krogla. Bil je ves iz sebe, da se še imena boga ni spomnil, ko je opazil, da mu je eden od vojakov pomignil, naj se umakne. Odšel je v svojo sobo in obstal pred oknom, skozi katero je zagledal številne vojake, ki so se v majhnih skupinah gibali med grmovjem. Nekateri so ležali v zavetju grmovja, izčrpani, drugi so sedeli ob puškah, ki so ležale na tleh, in bili videti zelo zamišljeni, tretji pa so omahljivo postopali naokrog kot kure, ki iščejo hrano. Niso se pogovarjali. Bilo jih je veliko, ampak vsi so bili sami. Kaj jih je pripeljalo do tega, se je spraševal Najmul.

Slutil je, da zdaj ne bodo napadali. Umil se je in prišel ven ter presenečen ugotovil, da se je spet ponavljalo to, kar se je dogajalo prejšnjo noč. Vojaki so bežali. Džipi so drveli s strašljivo hitrostjo kot prava džungla na kolesih. Prekriti so bili z listi datljevih in kokosovih palm. Na njih so bile tudi vejice in listi bananovca in bodhi drevesa. Tisti, ki jim ni uspelo nabrati listja, so džipe prekrili s kot mah zelenimi vravnimi mrežami. Vojaki so bili videti žalostni in prestrašeni. Častniki so se zdeli v zadregi. Nekaj avtomobilov se je vračalo. Najmul je zagledal neskončno reko vozil, ki je spominjala na Draupadijin sari². Videti je bilo, kot da temu premikanju ne bo konca. Vojaki so se porazgubili po grmovju, zapuščenih starih zgradbah in tratih na obeh straneh ceste. Pomešali so se med množico.

Ljudje so medtem spoznali, da se jim vojakov ni bilo treba bati, zato je strah popustil in zdaj so si spet lahko izmišljali nove zgodbe. Kljub temu pa so si še vedno s težavo razlagali, zakaj letala po svojih običajnih krožnih preletih niso

² Draupadi nastopa v epu *Mahabharata* kot žena petih Pandujevih princev. Enega izmed teh bratrance Kuruji pričrta v kockarski dvojoj. Ta zakocka svoje kraljestvo, sebe, vse svoje brate in Draupadi. Kuruji dajo poklicati Draupadi, da bi jo javno razgalili. Njeno čast reši bog Krišna – njen sari spremeni v neskončno dolg kos blaga, ki ga Kuruji nikoli ne morejo odviti do konca.

odletela, tako kot so to počela v zadnjih dveh dnevih. Ljudje še nikoli niso videli vojne. Niso razumeli, zakaj so vojaki zrlí proti nebu. Ko so letala spet preletela njihove glave, so bili nad prizorom celo navdušeni.

“Zakaj za vruga bi tu bombardirali? Samo prestrašiti nas hočejo!” pripomni slaščičar.

“Ampak danes letijo pogosteje. Upam, da bodo prišli spet nazaj.”

Najmul je stal poleg moškega, ki je to pripomnil. V trenutku, ko je končal stavek, so zaslišali pok. Dve letali sta prileteli zelo nizko. Tako močen hrup bi človeka lahko oglušil. Toda ljudje se niso premaknili in so še naprej strmeli v letala. Vojaki so medtem zapustili avtomobile; zdaj so ležali v jarkih ob cesti ter nagovarjali ljudi, naj jim sledijo. Toda nihče se ni zmenil za njihova navodila.

Letala so letela neverjetno nizko – krožila so nad naftnim skladiščem in elektrarno. Rajakarji so s svojimi puškami streljali nanje. Neki vojak je kričal rajakarjem. Najmul je slišal, da se je drl “neumni ste”, in ti so v hipu nehali streljati.

Najmul je stekel na balkon zidane stavbe. Od tam je lahko videl, da sta zdaj namesto štirih krožili le dve letali – dve majhni, lovski letali. Zgradba je gledala na odprt prostor, nad katerim je imel Najmul jasen razgled. Videl je blede modro zimsko nebo, pod katerim sta besno leteli letali kot dva škorpijona, privezana na vrstico. Hrup se je približeval, kot da bi se po betonski cesti v njegovo smer kotalilo železno kolo. Nenadoma je Najmula zgrabil nenavaden občutek. Kot da nikoli prej ni doživel teh dveh skrajnih resničnosti – življenja in smrti. Čeprav je bil živ že vsa ta leta, ni nikoli niti za trenutek začutil, kaj je to življenje, še manj pa smrt. Smrt je bilo tisto večno nedoumljivo poglavje v filozofskih in teoloških knjigah – grozljivo temačna in skrivnostna tema. Zdaj pa je naenkrat gledal iz oči v oči obema – življenju in smrti. Zrl je naravnost vanju, kot da bi lahko videl njuno drobno srce, drhtenje njunega sapnika in pljuč. Lahko je videl tudi njune mišice, hrbtenico, kri in neznatno majhne drobce v krvi, ki življenje ohranjajo ali ubijajo. Pogledal je žalostno, od zime utrujeno zemljo, blede rumene liste dreves in rastlin ter v sebi občutil strašen nemir.

Letali sta se nenadoma dvignili. Dvakrat sta zaokrožili in se začeli spuščati kot dva orla z nazaj dvignjenimi krili. Lovska letala vedno potegnejo krila nazaj. Divje sta se spustili z višine, prileteli zelo nizko, se začeli ustavljeni in se nato spet vzdignili ter za sabo pustili nenavadno hrupno sled. Na srečo je imel Najmul jezik v ustih. Če bi ga imel med zobmi, bi ga gotovo pregriznil na pol. Najmul ni vedel, kaj je smrt, zato je bil prepričan, da je živ. Sunkovito se je umaknil nazaj in se tako izognil težkim vratom iz tikovine, ki so razbita na kose obležala pred njegovimi nogami. Vsa vrata in okna je vrglo s tečajev in jih zvrnilo na tla. Najmul je v kotu balkona zagledal vsaj štiri kilograme težek podolgovat in kot rezilo oster kos bombe. “Torej sem še vedno živ,” je pomislil.

Po eksploziji je zavlada strašljiva tišina, za katero se je dvignilo kričanje. Medtem je Najmulu s pogledom uspelo preleteti tla pod stavbo. Nekaj krav je bežalo stran. Velik živo rdeč petelin je ob tla brusil svoj rumeni kljun, kot da bi

čistil svoj nož po tem, ko se je do sitega najedel. Pogumno se je odpravil stran, mahajoč s svojim lepim vratom.

Zunaj so ljudje kričali in bežali. Tudi Najmul je skočil na ulico in začel brezciljno teči, ne da bi se spraševal, zakaj. V tistem trenutku letal ni bilo videti. Pogledal je proti vzhodu in zagledal ogromno steno gobastega črnega dima, ki se je spiralasto dvigal proti nebu. Stekel je proti njemu.

Bombo so vrgli na veliko skladišče z juto, kamor se je zateklo nekaj vojakov. Okrog Najmula so ležala trupla vojakov, živih med njimi ni našel. V skladišču ni bilo ničesar. Ko je videl dim, je Najmul najprej pomislil, da so zagorele bale jute. Dim pa je prihajal iz bomb – skupaj z vonjem po zažganem smodniku. Zmanjkovalo mu je sape. Zdelo se mu je čudno, da ni bilo slišati nobene sirene – ne tiste, ki bi naznanjala preplah, ne tiste za konec preplaha.

Najmul je na tleh pred skladiščem zagledal trupla vojakov. Tri ali štiri. Težko si je bilo zamisliti, kakšni so bili ti ljudje, ko so bili še živi. Razkosani kupi človeških teles in luže krvi v njem niso vzbudili nobenih občutkov. Še naprej je gledal gost črn dim, ki je postajal vedno redkejši in puščal za sabo pepel ter se izgubljal v blede zimsko nebo. Opazil je tudi na hrbet obrnjeno in ukrivljeno pločevinasto streho ter razpadle zidove, ki jih je prekrila zemlja. Nekaj sten je bilo nepoškodovanih, na sredini skladišča pa je bila velika luknja. Kljub vsemu se je nekaj ljudi še vedno gibalo naokrog.

Najmul se je zdrznil, ko je nenadoma zaslišal pok. Velik zid se je začel rušiti – najprej so se pokazale tanke razpoke, ki so se začele širiti, omet iz mavca je začel razpadati. Najmul je prevzeto opazoval celoten potek. Počasi se je z glasnim treskom zrušil zid in nenadoma je zaslišal nečloveški krik. Ko so se ljudje razkropili, je zagledal moškega, ki je bil ujet med dve steni. Najmul ni mogel razumeti, kako se je moški znašel tam.

Mladenič s širokimi rameni, star okrog petindvajset let, zgoraj brez, le s staro razbarvano brisačo na rami; spodnji del njegovega telesa je bil ukleščen med dve steni – med kremplje smrti – kot je jasno dal vedeti njegov krik. Stisnil je zobe in napel vse svoje moči, da bi se splazil ven. Medtem ko se je tako bojeval, se je nanj začel spuščati še en kos stene – centimeter za centimetrom – počasi, toda neizogibno. Najmul je s široko odprtimi očmi opazoval mučen mladeničev boj. Iz njegovih ust ni prišel noben glas več. Najmul pa tudi ni znal prebrati izraza v njegovih očeh. Lahko bi mu rekli strah, presenečenje, obup – kar koli. Toda nihče, niti ob vsej modrosti človeštva, ne bi mogel razložiti izraza v očeh tistega mladeniča – nedoumljivega izraza, ki bo tak ostal za vedno.

Mladeniču je nazadnje le uspelo osvoboditi del svojega telesa, pa čeprav na račun prask od prsnega koša do pasu. Ni mu bilo mar za kožo, ki se je ob drgnjenju ob cement in ostro opeko luščila do živega. Ves obupan se je še naprej trudil, da bi se splazil iz nemogočega položaja.

Medtem se je zbralo nekaj ljudi, ki so poskušali ustaviti padajoči zid. Toda ta je še naprej z isto hitrostjo vztrajno padal. Še preden se je vdal zid, so se vdali ljudje.

Mladič je zdaj lovil sapo. Zunaj so ljudje lahko dihali brez težav, on pa ni imel česa dihati. Najmul si je skušal zamisliti sebe v takem položaju in misel, ki ga je prešinila, je bila: ujet, zaprt za vedno – nič drugega. Zid je vedno bolj pritiskal. Mladiču je nenadoma uspelo zajeti zrak in zakričati: "Na pomoč, na pomoč!"

Komu je bil namenjen klic, ni bilo jasno. Vseeno je še enkrat zaklical na pomoč – tokrat še glasneje, in Najmul je opazil, kako se je njegov prsni koš hitro skrčil, kot preboden balon, ter se zmečkal in razkosal pod pritiskom zidu.

Nazadnje se je zdrobil kot školjka pod čevljem in obležal pokopan pod ruševinami.

Do popoldneva se ne pričakuje letal.

*Prevod v angleščino: Sandip Bandopadhyay
V slovenščino prevedla Jana Okoren*